
Câteva observații privind sărbătorile din calendarul roman și actele cu trimitere la Transilvania medievală [secolele XI-XIII]

Mihai-Florin HASAN

Cuvinte cheie: Transilvania, sfinți, calendar, Evul Mediu, statistici.

Keywords: Transylvania, Saints, Calendar, middle Ages, Statistics.

Preocupările legate de stabilirea calendarului liturgic și a timpului sărbătorii datează încă mult mai de vreme de perioada pontificatului lui Grigore al IX-lea [1227-1241]¹, care a stabilit în deceniul al patrulea al secolului al XIII-lea, care era lista sfinților ce trebuiau să se regăsească în calendarul apusean. Printre cele mai vechi manuscrise păstrate, ce au integrate astfel de note calendaristic-liturgice, amintim: *Depositio Episcoporum* și *Depositio Martirium* din anul 354, din timpul pontifului Damasus, redactate de caligraful Filocalus², manuscrisul identificat de J. Mabillon (*calendarul Cartaginei/martirologiul cartaginez*) și păstrat la 1841 la abația Saint Germain de Près de lângă Paris (considerat în secolele XVIII-XIX ca datând din secolul al V-lea: 483?)³. Cercetări de la începutul secolului al XX-lea⁴ au indicat faptul că acest *Martirologiu Cartaginez* a fost editat de benedictinul Mabillon, după un manuscris de secol VI⁵. Ulterioare sunt: manuscrisul *Paris, BNF, lat. 10837* (secolul VIII)⁶, *British Museum Cotton Galba A. XVIII* (începutul secolului al X-lea): filele 3-14, *British*

-
- 1 336 d. Hr. sub pontificatul lui Iulius sau 448 d. Hr. redactat de Polemeus Silvius pentru Sfântul Eucherius, episcopul de Lyon, ambele amestecând festivalurile păgâne cu cele creștine, cf. R.T. Hampson, *Medii Evi Kalendarium*, volumul 1, Henry Kent Causton & Co., Birch Lane, London, 1841, p. 390. Probabil este vorba de cele redactate sub pontificatul lui Damasus pentru ceea ce considera Thompson ca fiind din 336, vezi *infra*.
  - 2 Hans Lietzmann, *Die drei ältesten Martyrologien*, A. Marcus und E. Weber's Verlag, Bonn, 1903, p. 3, recenzie la: Frederick S. Arnold (reviewer), *Recent Books on Early Christian Literature: Die drei ältesten Martyrologien* by Hans Lietzmann, în *The American Journal of Theology*, Vol. 8, No. 4 (Oct., 1904), p. 820, Published by: The University of Chicago Press, <http://www.jstor.org/stable/3153787>, accesat: 29/10/2014 18:01. Studiu mai recent: Michele Renee Salzman, *On roman time: the Codex Calendar of 354 and the rythms of Urban life in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, CA, USA, 1990.
  - 3 *Ibidem*, p. 390. La fel considera și Ephraim Chambers în *Cyclopaedia: Or an Universal Dictionary of Arts and Sciences*, ediția a 5-a, London, 1741 (ediția princeps 1721), vocea CAL, f. p.
  - 4 Hans Lietzmann, *Die drei ältesten Martyrologien*, p. 5-8: *martirologiul cartaginez*, publicat la 1682 de J. Mabillon, în *Vetera Analecta*, III, p. 398, după un manuscris cluniacens, astăzi pierdut, posibil original și păstrând majoritar sfinți africani, data cel mai târziu din anul 505 d. Hr, vezi și *Recent Books on Early Christian Literature...*, p. 820. Martirologiul debuta cu data de 19 aprilie, a 13-a zi până la kalendele lui mai, Sf. Martir Mappalicius și se sfârșea cu a 14-a zi înainte de kalendele lui martie, cu sfinții martiri: Macrobius, Lucillia, Nundinarius, Ceciliană și Petrensius. Din martirologiu lipsește luna martie. Ianuarie avea 11 zile în care erau amintiți martiri, August 11 zile, Decembrie 8 zile (una ?), Aprilie cel mai puțin 3 zile.
  - 5 Samuel Macauley Jackson, D.D., LL.D. (editor șef), *The New Schaff Herzog Encyclopedia Of Religious Knowledge*, volumul 6, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, 1953, p. 1.
  - 6 Gerald Bonner, David Rollason, Clare Stancliffe, *St. Cuthbert, His Cult and His Community to AD 1200*, The Boydell Press, Woodbridge, 1989, p. 192.

Mihai-Florin HASAN, Seminarul Teologic Ortodox Cluj-Napoca, e-mail: hasanmihai@gmail.com

Museum Cotton Tiberius B. V (secolele X-XI?): filele 2-7, ambele redactate la Winchester (?) sau *British Museum Cotton Julius A. VI [J]* unde filele 3-8 conțin un calendar metric, iar filele 13^v, 14^r și 16^r conțin calendare pentru anii 969-1044⁷.

Tot din spațiul anglo-saxon știm că la conciliul local de la Clofesho (septembrie 747), convocat de arhiepiscopul Cuthberth de Canterbury, cu participarea regelui Merciei, Æthelbald (716-757), canonul 17 stabilea ca zilele de prăznuire pentru Sfântul Gregorius și Augustinus, apostolii Angliei, să fie ținute în tot spațiul englez fiind amintită ziua de celebrare (26 mai) pentru Augustinus⁸. Mechthild Gretsch trecea, prin filiera Gneuss, în revistă o serie de manuscrise de secol VIII-XI, ce cuprindeau astfel de referințe calendaristice⁹.

Printre cele mai celebre și mai vechi astfel de înregistrări calendaristice rămâne manuscrisul compozit *Paris, BNF, lat. 10837 (calendarul Sfântului Willibrord)*, ce cuprindea, printre altele, calendarul personal al Sfântului, cu note personale (anul 728, f. 39^v), trecute de-a lungul acestuia între filele 34-41 și 44¹⁰. *Calendarul*, la fel ca *Evangeliiile Mainhigen*, au fost copiate/redactate în *scriptorium*-ul anglo-saxon de pe Continent, din Echter-nach, între 703 și 710¹¹.

Mai apropiat de spațiul de interes al acestui studiu este manuscrisul *6082 Vatican* [B.A.V.], redactat la Montecassino sau la San Vincenzo al Volturno, la începutul secolului al XII-lea: este vorba despre un *missal*¹². Rude ale acestuia sunt cu siguranță *MS. 166* din Biblioteca Metropolitană din Zagreb, elaborat, la fel ca și *Cassin. 127, Casin. 426, Vat. Borg. Lat. 211* în mediul stimulat de abatele *Oderisio I* de la Montecassino¹³, și integrate de cercetătoarea Virginia Brown în categoria „*missalelor votive*” răspândite între Benevento și Montecassino¹⁴.

Primul *librum missale* despre care avem cunoștință, până la acest moment, în Transilvania (în sens larg) este cel amintit de preotul Stephanus, fiul lui Nicolaus, parohul din Pele, din comitatul Solnocul Exterior, care i-a acuzat pe Paulus și cumnatul acestuia, Petrus, fiul lui Thyba, de faptul că în noaptea Sfântului Anton [17 ianuarie] 1352 i-au spart casa și lada sa, însușindu-și un aer [*unum linteum de Syndone*], dar și un liturghier [*librum missale*] aparținând bisericii Sf. Fecioare din Pele, precum și un inel de aur și 40 de groși¹⁵.

Pentru spațiul Ungariei, interesul pentru astfel de studii, dedicate elementelor calendaristice de datare, s-a manifestat încă din secolul al XIX-lea, la György Fejér [1766-1851]¹⁶ la Nándor Knauz [1831-1898]¹⁷, iar corecturi de nuanță a adus, ulterior, Imre Szentpétery [1878-1950] cu două studii, unul din 1912¹⁸, respectiv

7 Helmut Gneuss, *Hymnar und Hymnen im Englischen Mittelalter, Buchreihe der Anglia*, band 12, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1968, p. 91. Inclusiv cu discuțiile generate de ediții critice sau observații, p. 91-92, trimeri și pentru Hampson, care face dese referiri la aceste mss.

8 Mechthild Gretsch, *Ælfric and the Cult Of Saints In Late Anglo-Saxon England*, Cambridge Studies In Anglo-Saxon England, nr. 34, Cambridge UP, 2006, p. 38.

9 *Ibidem*, p. 163. Printre altele: Paris, BNF, lat. 10837, s. viii^m (calendarul Sf. Willibrord).

10 Gerald Bonner, David Rollason, Clare Stancliffe, *St. Cuthbert, His Cult...*, p. 192.

11 *Ibidem*.

12 *Beneventanum Troporum Corpus II*, editori: Alejandro Enrique Planquart, John Bo, Editura A-R Editions Inc., Madison, 1990, Commentary, p. 3. Cf. lui Louis Duval-Arnould, *Un missel du Mont-Cassin chez les chanoines du Saint-Sauveur de Bologne (Vat. lat. 6082)* *Rivista di storia della Chiesa in Italia*, Roma 35 (1981) p. 450-455, de fapt manuscrisul a fost redactat la Montecassino, dar a fost comandat de canonicii din Bologna, de unde, după 1630 a ajuns la Vatican. Valentino Pace, în studiul *Storia dell'arte e della miniatura (sec. V-XIV)* apărut în *La Biblioteca Apostolica Vaticana luogo di ricerca al servizio degli studi. Atti del Convegno. Roma, 11-13 novembre 2010*, editori: Marco Buonocore - Ambrogio Maria Piazzoni, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 2011 (Biblioteca Apostolica Vaticana. Studi e testi 468) pp. 213-247, completează cu informația cf. căreia ms. a fost redactat în perioada în care abate a fost Oderisio I [1087-1105].

13 Emanuela Elba, *Between Southern Italy and Dalmatia: Missal MR 166 from Metropolitan Library of Zagreb*, în *Zograf*, vol. 33, 2009, p. 65, nota 12.

14 *Ibidem*, p. 65.

15 *Documenta Romaniae Historica, seria C, Transilvania*, vol. X, Editura Academiei RSR, București, 1977, doc. 96, p. 106 [mai departe DRH-C].

16 Georgius Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, VII/2, Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, Budapestini, 1832, p. 349 et sqq.

17 Nándor Knauz, *Kortan: hazai történelmünkhez alkalmazva*, Az Akadémia Könyvkiadó-hivatala, 1876, 589 pg.

18 Imre Szentpétery, *Oklevéltani naptár*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1912.